

πάλιν αναφέρεται τὸ ζήτημα ποῖον εἶναι τὸ αἷτιον τῆς δημιουργίας. Ἐὰν ὑποτεθῇ αἷτιον τῆς δημιουργίας, δὲν ὑποτίθεται ἀτελὲς τοῦτο τὸ ὄν, ὅπερ εἶναι τέλειον, καὶ δὲν προέρχεται ἐκ τούτου ἀντίφασις; Περὶ τούτου ὁμοίως, τοῦ αἷτιου τῆς δημιουργίας, βαθεῖα ἐπικρατεῖ σιωπὴ παρὰ πᾶσι τῆς ἔθνεσι· διότι οὔτε οἱ σοφοὶ τῶν Ἰνδῶν οὔτε οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου ἀναφέρουσι τι περὶ αὐτοῦ οὔτε τῶν Ἑλλήνων οἱ κορυφαῖοι καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων οἱ σοφοὶ παρέχουσιν ἡμῖν ἐπαρκῆ περὶ τούτου ἐξήγησιν.

Ὁ μὲν Πλάτων ἀποφαινόμενος ὅτι ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἵνα ποιήσῃ αὐτὸν ἀγαθόν, ὡς αὐτὸς εἶναι ἀγαθός, ὑποτίθῃσιν τὴν δημιουργίαν ἐξ ἐλευθέρως τοῦ θεοῦ βουλήσεως· ἀλλ' ἐξαίρων οὕτω πᾶσαν ἀναγκαιότητα, πάντα νόμον, παριστᾷ τὴν δημιουργίαν ἔργον αὐθαίρετον καὶ ἀναιρεῖ μετὰ τοῦ νόμου τὴν συνοχήν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν ἐπιστήμην. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης λέγων ὅτι τῷ ὡς ἄριστα ἔχοντι οὐδὲν δεῖ πράξεως ἀναιρεῖ πᾶσαν τοῦ θεοῦ βούλησιν καὶ ἐπομένως πᾶσαν πρᾶξιν καὶ ἐλευθερίαν καὶ ὑποθέτει τὸν θεὸν ὑπὸ νόμον.

Οἱ δὲ θεολόγοι (1) οἱ παράγοντες τὸ ὄν ἐκ νυκτός καὶ τοῦ ἀτελοῦς, ὡς καὶ οἱ πανθεῖσται καὶ οἱ μυστικιστὰὶ ποιοῦσιν, ὑποθέτουσιν αὐτὸ τὸ ὄν δυνάμει ὄν καὶ ὡς τοιοῦτον ἀτελὲς καὶ φθαρτὸν καὶ ἐπομένως ὡς τέλος πάντη περιττόν· διότι τοιοῦτον ὄν οὐδὲν πρὸς δημιουργίαν συντελεῖ.

Οἱ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων σοφοί, οἷον Σπινόζας, Σχέλλίγγιως ἐν τῷ προτέρῳ αὐτοῦ συστήματι καὶ Ἰγγελοσ ὑποθέτοντες τὴν δημιουργίαν φύσει, τουτέστιν ἐξ ἀνάγκης, θέτουσι τὸν θεὸν ὑπὸ νόμον· διότι καὶ αὐτοί, ὡς οἱ Στωικοὶ καὶ Νεοπλατωνικοὶ, δοξάζουσιν ὅτι, ἂν ὁ θεὸς ἐλευθέρως τὸν κόσμον ἐδημιούργει, ὁ κόσμος ἤθελεν εἶναι ἔργον ἄστατον καὶ ἀμφίβολον καὶ ὡς τοιοῦτον φθαρτόν (2)· ἂν δὲ ὁ κόσμος τοιοῦτος, εἶναι τοιοῦτος καὶ ὁ θεός· διότι τὸ ἐλευθέρως δημιουργοῦν ἐ-

(2) Ἀριστοτ. Μεταφ. Ν', 4.

(2) Πλάτ. Παρμενίδ. Δ', 100. Ε', 0.

νεργεί προς τι τέλος, τὸ δὲ πρὸς τι τέλος ἐνεργοῦν δείκνυται ἐπιθυμίαν ἔχον, τὸ δ' ἔχον ἐπιθυμίαν εἶναι ἀτελές. Ἐάν ὁ κόσμος ὑποτεθῆ ἔργον ἐξ ἀνάγκης γεγονός, πρέπει νὰ ὑποτεθῆ ὁ Θεὸς αἷτιος καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπερ εἶναι ἄτοπον.

Ἐν δὲ τῷ νεωτέρῳ αὐτοῦ συστήματι ὁ Σχελλίγγιος ζητῶν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν δημιουργίαν συνέπειαν τῆς ἐλευθέρως τοῦ Θεοῦ βουλήσεως ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὸν, ὡς τὸν Θεὸν μὴ ἐκλαμβάνων ἐξ ἀρχῆς ἐνεργεία τέλειον καὶ προσωπικόν, ἀλλὰ δυνάμει· διότι ὁ δυνάμει πρὸ τῆς δημιουργίας ἐλεύθερος δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ δημιουργίαν ἐλεύθεραν, ὁ δὲ μετὰ τὴν δημιουργίαν ἐλεύθερος γεγονώς ἐνεργεία οὐδὲν πρὸς αὐτὴν συντέλει. Πῶς ὁμῶς τὸ καθαρόν ὄν τὸ κενὸν ἐννοίᾳ καὶ διὰ τοῦτο ἄνουν, τυφλόν, δύναται διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἐμφανιζομένης αὐτῷ καὶ δυνουούσης τὸ δυνατόν τοῦ γενέσθαι κύριον τοῦ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἀναγκαίου ὄντος καὶ τοῦ γενέσθαι δι' ἀναιρέσεως αὐτοῦ πνεῦμα, νὰ ἀνυψωθῆ ὑπὲρ τὰς δυνάμεις καὶ γείνη ὑπερὸν καὶ ὑπερούσιον καὶ διὰ τοῦτο προσωπικόν; Πῶς δύναται τοιοῦτον ὄν νὰ πράξῃ καὶ ἢ πράξις αὐτοῦ ἐλευθέρᾳ νὰ θεωρηθῆ; Πρὸς ποῖον τέλος ποιεῖ ὁ Θεὸς ἑαυτὸν ἐκ δυνάμει ὄντος ἐνεργεία ὄν; Ἐάν ὁ Θεὸς δὲν ἔχῃ χρεῖαν πραγματοποίησεως δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ δημιούργημα, ὅπερ βλέπει ὡς μέλλον, διὰ τί ἔχει ὁ Θεὸς χρεῖαν ἀναγνωρίσεως; (1)

Ὁ Σχελλίγγιος προσωπικόν ὀνομάζει τὸ ἴδιον ἔχον βούλησιν (2)· βούλησιν δὲ λέγων δὲν διακρίνει αὐτὴν οὐσίᾳ τοῦ νοῦ· διότι τὴν πρώτην δύνάμιν ἐν ἐκστάσει λέγει τυρλήν βούλησιν, εἰς ἑαυτὴν δὲ ἐπενήκουσαν νοῦν. Αὕτη δὲ ἡ βούλησις εἶναι παρ' αὐτῷ τὸ κοινὸν τῶν ὄντων ὑποκείμενον· διότι ἐνυπάρχει πᾶσι, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὄντα δεικνύουσιν ἀντίστασιν, τὰ δὲ μὴ δεικνύοντα εἶναι μὴ ὄντα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ βούλησις εἶναι τὸ κοινὸν τῶν ὄντων ὑποκείμενον, ἔπεται ὅτι πάν-

(1) Schelling Phil. der Myth. 6 Vorlesung.

(2) Schelling Einl. in die Phil. der Myth. 12 Vorlesung.

τα τὰ ὄντα εἶναι τὰ αὐτὰ καὶ διὰ τοῦτο διαφέρουσι μόνον κατὰ τὸν τρόπον τῆς βουλήσεως, ὡς τὸ νεκρὸν διαφέρει τοῦ φυτοῦ καὶ τοῦ ζώου ὅτι ἐκεῖνο μὲν ζητεῖ μόνον ἑαυτό, ταῦτα δὲ τι ἐκτὸς αὐτῶν, μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπός τι ὑπὲρ ἑαυτόν (1).

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ βούλησις εἶναι τῷ Σχελλιγγίῳ τὸ κοινὸν τῶν ὄντων ὑποκειμένον, εἶναι παρ' αὐτῷ καὶ ἡ γένεσις μεταβάσις ἐκ μὴ βουλήσεως εἰς βούλησιν· ἐπειδὴ δὲ ἡ βούλησις τὸ κατ' ἀρχάς μὲν ἠρεμεῖ, τουτέστιν οὐδὲν ἔχει ἀντικείμενον, εἰς ἐνέργειαν δὲ φεαομένη ἐξάπτεται, λαμβάνει ἕξαψις χώραν ἐν τῇ γενέσει τοῦ ὕλικου ἐξ αὐλοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπλή τοῦ ἀνθρώπου βούλησις, ἥτις εἶναι τυφλή καὶ εἰς νοῦν μεταβάλλεται, ἐν μὲν τῇ φύσει ὡς ἀντικείμενον πρῶτον ἀπρίσταται, ἐν δὲ τῇ ἀνθρωπίνῃ ὡς ἐγώ, ὡς νοῦς (2), ὁ δὲ νοῦς εἶναι ἡ κοινὴ τῶν ὄντων δύναμις, τὸ κοινὸν αὐτῶν ὑποκειμένον, ἔπεται ὅτι ὁ νοῦς ἡμῶν καὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ἐπιδεκτικὸς ὧν ποιεῖ ταύτας (οὐχὶ δὲ διότι αἱ ἐννοιαὶ εἰσιν ἡμῶν ἐμφυτοί).

Πῶς ὅμως δύναται ὁ νοῦς νὰ ᾔηται ὁ αὐτὸς τῇ τυφλῇ δυνάμει; Ὁ Σχελλίγγιος ἀποκρίνεται λέγων ὅτι ἡ τυφλὴ αὕτη δύναμις ὡς τὰ πάντα παθοῦσα, τουτέστι γενομένη, καὶ διὰ τοῦτο τὰ πάντα παθοῦσα εἶναι αὕτη ἡ σοφία.

Ἐὰν ὅμως ἡ σοφία ἡ αὕτη τῷ κοινῷ τῶν ὄντων ὑποκειμένῳ, τουτέστι τῷ ὕλικῳ, ἐκληφθῇ, τότε φανερόν ὅτι τὰ φυσικὰ ὡς πραγματικὰ ἀνσιροῦνται ἐξ ὀλοκλήρου· διότι τὸ πᾶν εἰς λαγικὸν μηχανισμόν μεταβάλλεται. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀποδεικνύται ὅτι τοῦ Σχελλιγγίου τὸ σύστημα στερεῖται τῆς κατὰ τὴν ὕλην ἀρχῆς, καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ταύτης προέρχεται τὸ ἄπειρον ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ πλῆθος τῶν ὑποθέσεων καὶ ἀντιφάσεων.

Πειρώμενος ὁ Σχελλίγγιος (3) τὴν πρώτην αὐτοῦ δύναμιν πρὸς τὸ τοῦ Πλάτωνος ἄπειρον καὶ τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους δύ-

(1) Paulus Phil. der Offenbarung 1843. σελ. 481 fg.

(2) Schelling Einl. in die Phil der Myth. 20 καὶ 22. Vorlesung· καὶ Phil. der Myth. 6 Vorlesung.

(3) Schelling Einl. in die Phil. der Myth. 17 Vorlesung.

ναμιν νὰ ἀντιπαραθέσῃ δὲν ἐπιτυγχάνει, ὡς ἀπεδείξαμεν· διό-
τι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ οὐδεμίαν ἀναλογίαν πρὸς τὰς τούτων
ἀρχὰς δύνανται νὰ ἔχωσιν.

Καίτοι δὲ τὴν δύναμιν μεταξὺ τοῦ ὄντος καὶ τῶν ὄντων
παρήνειρεν, δὲν ἀπέφυγεν ὁμῶς τὸν πανθεισμόν, ὡς τὰς δυ-
νάμεις, τουτέστι τὰ πολλά, οὐσία τὰς αὐτὰς τῷ ἐνὶ ἐκλα-
βῶν. Τοῦτο δὲ τὸ ἐν δυνάμει ὑπολαβὼν τάττει καὶ οὗτος τὸν
θεὸν ὑπὸ νόμον καὶ διὰ τοῦτο τὴν μὲν τοῦ Θεοῦ ἐλευθερίαν
ἀναιρεῖ, τὴν δὲ δημιουργίαν Θεογονίαν καθίστησιν. Ἐντεῦθεν
γίνεται φανερόν ὅτι τοῦ σύμπαντος δὲν δύναται μίᾳ καὶ μόνῃ
νὰ ὑποτεθῇ ἀρχή· διότι αὕτη δὲν ἐξηγεῖ τὸν κόσμον καθ' ὁ-
λοκληρίαν, οὐδὲ τὰς ἐπιστήμας συμπεριλαμβάνει ἀπάσας· ἀλ-
λά πρέπει πολλὰ καὶ διάφοροι νὰ ὑποτεθῶσιν· ἐπομένως πρέ-
πει, καθ' ὅσον οὔτε ὁ νοῦς οὔτε ἡ ὕλη εἶναι κινητικὸν καὶ πρα-
κτικόν, καὶ ἀρχὴ κινητηρία τε καὶ πρακτικὴ τούτων διάφο-
ρος νὰ ἀναγνωρισθῇ, ὡς ζητεῖ ὁ Ἀριστοτέλης νὰ ἀποδείξῃ ἀ-
ποδεικνύων ὅτι τὸ αἴτιον τῆς κατὰ τρόπον τοῦ ζώου κινήσεως
οὔτε ἡ ὀρεπτικὴ οὔτε ἡ αἰσθητικὴ δύναμις εἶναι οὔτε τὸ λο-
γιστικὸν καὶ ὁ καλούμενος νοῦς, ἀλλ' ἡ ὄρεξις καὶ ὁ πρακτικὸς
νοῦς (1). Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ ὄρεξις κατὰ μὲν τὸν λογισμόν λέγε-
ται βούλησις, παρὰ δὲ τὸν λογισμόν ἐπιθυμία, τυφλὴ δ' ὄρμη·
νὰ ἀποδοθῇ τῷ Θεῷ, ὡς συμβαίνει ὅταν ἡ βούλησις προτέρα
τοῦ λόγου ὑποτεθῇ, εἶναι ἄτοπον, γίνεται φανερόν ὅτι ὁ λόγος
προηγείται τῆς ὀρεκτικῆς ταύτης δυνάμεως· διότι καὶ ἐν τοῖς
ζώοις ἡ αἰσθησις καὶ διὰ ταύτην ἡ φαντασία καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ
ὁ λόγος· καὶ ὅτι ἡ βούλησις δὲν παρίσταται ὅλως ἄμικτος νοῦ,
καὶ διὰ τοῦτο ἡ προαίρεσις παρίσταται τῷ Ἀριστοτέλει μίκτη,
τουτέστιν ἡ νοῦς ὀρεκτικὸς ἢ ὄρεξις διανοητικὴ, ἢ δὲ τοιαύτη
ἀρχὴ ἄνθρωπος.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοιαύτη πρακτικὴ δύναμις πᾶσι τοῖς οὔσιν ἐ-
νυπάρχει, διὰ δὲ τοῦτο καὶ τὸ πρακτικὸν τῆ τε δόξης καὶ τῷ
ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς, ὁ δὲ θεωρητικὸς νοῦς μόνῳ τῷ ἀνθρώ-
πῳ.

(1) Ἀριστοτέλ. περὶ ψυχῆς Γ', 10.

πω, ἐν δὲ τῷ θεωρητικῷ οὐδὲν πρακτικόν, γίνεται φανερόν ὅτι ἡ ὁρεκτικὴ αὕτη δύναμις ἀρχὴ οὔσα κινήσεως, τῷ δὲ νῷ χρωμένη καὶ πράξεως, εἶναι καὶ αὕτη διάφορος τις δύναμις· καὶ ἐπειδὴ διάφορον ὁ Ἀριστοτέλης υπέλαβε, κατέκρινε τὸν Σωκράτη ὅτι τὰς ἀρετὰς λόγους, ἐπιστήμας, ποιῶν ἀνήρει τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς μέρος καὶ πάθος καὶ ἦθος καὶ μετ' αὐτῶν καὶ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς, οἷον δικαιοσύνην, ἀνδρίαν, σωφροσύνην καὶ λοιπὰς (1).

Διάφορον δὲ δύναμιν θεωροῦσι ταύτην καὶ οἱ ἐμπειρικοὶ καὶ οἱ περὶ τὸν Κουσίνον, ὡς διακρίνοντες γεγονότα αἰσθητικά, βουλευτικά καὶ γνωστικά (2), καὶ ὁ Σπινόζας, ὅστις καίτοι ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς ἠθικῆς τρόπον τῆς τοῦ νοεῖν υπέρξεως τὴν βούλησιν θεωρεῖ, ἐπομένως οὐχὶ ἀρχικὴν, ἐν τῷ τρίτῳ ὅμως αὐτῆς θεωρῶν ταύτην τὴν αὐτὴν τῷ νοεῖν καὶ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τήρησιν αὐτοῦ ἀποβλέπουσαν ἀναγνωρίζει πάλιν αὐτὴν ὡς ἰδίαν τινὰ δύναμιν. Καὶ ὁ Κρύγιος (3) ὑπολαμβάνει τὴν βούλησιν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς τῷ Wahl (ἐκλογή) καὶ τῷ wohl (ἀγαθόν) καὶ τῷ λατινικῷ volo, velle καὶ voluntas καὶ τῷ ἑλληνικῷ βουλή καὶ βούλεσθαι, ρίζαν δὲ τούτων τὸ βόλω, volo, vole ἢ wohle, wachle, will καὶ ὅλον. Ἀλλὰ ἡ βούλησις εἴτε ἐκλογὴν σημαίνει εἴτε ὅλον εἴτε ἀγαθόν (τὸ δ' ἀγαθόν κατ' Ἀριστοτέλη ἐστὶ τὸ κινεῖν· διότι ἀγαθόν καὶ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν, καὶ τὸ ἡδὺ φαινόμενον ἀγαθόν ἐστίν), ὑποθέτει ἐν ἅπασιν τὸν λόγον προηγούμενον εἴτε διακρίνοντα τὰ στοιχεῖα εἴτε εἰς ἓν ὅλον ταῦτα συντιθέοντα, καὶ ἅτε προηγούμενον μέτρον τῆς βουλήσεως καὶ τῆς πράξεως (4).

Ἐὰν λοιπὸν ἀποδοθῇ τῷ θεῷ τὸ ἐλευθέρως πράττειν, πρέπει ἐξ ἀνάγκης ν' ἀποδοθῇ αὐτῷ καὶ βούλησις, ἐπομένως καὶ νοῦς· ἐκ δὲ τούτου καὶ ὅτι δημιουργεῖ πρὸς τι. Τούτου δ' οὕτως ἔχοντος ποῖον εἶναι τὸ τέλος, ὁ σκοπός, τῆς δημιουργίας;

(1) ἠθικ. Νικομαχ. γ', 13.

(2) Schelling Vorrede zu Cousin u. franz. und Deutsche Phil. S. VIII.

(3) Philos. Lovicou, 4 Bd. S. 310.

(4) Ἀριστ. Μεταφ. Ζ', 10.

Ἐάν μετὰ Σχελλιγγίου ισχυρισθῶμεν ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἵνα ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τῶν ὄντων, τότε παραδεχόμεθα πάντως αἰτίαν τῆς δημιουργίας ἐγωιστικὴν καὶ διὰ τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἀναξίαν.

Καίτοι δὲ ἡ ἀναγνώρισις, εἰς ἣν αἱ εὐγενεῖς φύσεις ἀποβλέπουσιν, εἶναι ἀληθῶς ζωὴ τις ἀνωτέρα τῆς ὑλικῆς, ὑποτίθησιν ὅμως αὕτη νόμον τινά, ὅστις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐνυπάρχων εἰς σωτηρίαν ὠθεῖ αὐτὰ καὶ ἀιδιότητα· καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐδημιουργήθησαν πάντα μετ' οἰκείων ὀργάνων εἴτε πρὸς ἀποφυγὴν βλαβερῶν καὶ προφύλαξιν ἀπ' αὐτῶν εἴτε πρὸς ἐπίτευξιν ὠφελίμων, ἐξ οὗ καὶ ἡ κίνησις καὶ τὰ εἶδη αὐτῶν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐκ τοῦ ὄντως ὄντος λαβόντα καὶ ἐν ἅπασιν ὄντα καταληπτὰ γίνονται. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ὁ νόμος τὸ ἀίδιον ἐπιζητεῖ, ἀποβλέπουσιν εἰς τοῦτο καὶ ἡ ἐπίκεντρος καὶ ἡ ἀπόκεντρος δύναμις καὶ ἡ ἀντιπάθεια καὶ ἡ συμπάθεια καὶ ἡ ἐκδίκησις καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ θαυμασμοῦ ἄξια (1). Εἰς τοῦτο ἀποβλέπων καὶ ὁ Πλάτων ἐν συμποσίῳ λέγει ὀρθῶς ὅτι ἐν ὄντη ἄθάνατον ἡ κύησις καὶ ἡ γένησις· διότι ἀληθῶς ὅσα δὲν δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσι τὸν νόμον τοῦτον, τουτέστιν εἴτε σωματικῶς εἴτε ψυχικῶς νὰ ἀναγεννήσωσιν ἐαυτὰ, ταῦτα ἀπόλλυνται.

Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ὁ νόμος ὁ ἐν τοῖς οὖσιν ἐνυπάρχων καὶ ἐνεργῶν ἐκ τῆς Θείας φύσεως ἀπορρέει καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ βουλήσει δὲν ἀντίκειται, φανερόν ὅτι ἡ δημιουργία δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔηται ἔργον αὐθαίρετον, ἀλλ' ἔλλογον, ἐννομον, ἐνταυτῷ δὲ καὶ ἐλεύθερον, διὰ δὲ τοῦτο τέλειον καὶ Θεῖον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δημιουργία εἶναι ἔργον τέλειον καὶ Θεῖον καὶ ἐπομένως οὐχὶ ἄτακτος ποίησις ἀλλὰ κόσμος, πρέπει καὶ ὁ Θεὸς νὰ νοηθῆ ὡς τέλειον ἐνεργεῖα καὶ προσωπικόν· διότι μόνον ἐκ τριοῦτου ὄντος δύναται νὰ καταληφθῆ ἡ δημιουργία ὡς ἔργον ἐννομον καὶ ἐλεύθερον· διότι, ἂν ἡ δημιουργία ἀναγκαῖον μόνον ἐκληφθῆ, τότε πρέπει καὶ ὁ Θεὸς νὰ νοηθῆ ὑπὸ νόμον· ἂν δ' ὁ Θεὸς ὑπὸ

(1) Burdach K. F. Blicke ins Leben 1842.

νόμον νοηθῆ, πρὸ ἢ παντοδυναμία καὶ ἀπόλυτος τοῦ Θεοῦ ἐλευθερία;

Ὁ Σπινόζας θεωρῶν τὸν κόσμον προῖόν ἀναγκαῖον, τουτέστι συνέπειαν τῆς λογικῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, θεωρεῖ τὸν Θεὸν ὑπὸ νόμον. Καὶ ὁ Ἐγγελος (1), καίτοι τὸ πνεῦμα πρότερον καὶ ὑστερον τῆς φύσεως ἀποφάσκειται, μὴ διακρίνων τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν φύσιν οὐσιωδῶς ἐμπίπτει εἰς τὸν πανθεισμόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πανθεισμός ἀρνεῖται τὴν τοῦ Θεοῦ ἐλευθερίαν καὶ τὴν προσωπικότητα καὶ ἐπομένως τὴν δημιουργίαν ὡς Θεογόνιαν ἐξηγεῖ, ὑποτίθησι καὶ οὕτως τὸν Θεὸν ὑπὸ νόμον.

Ἐὰν δὲ μετὰ Σχελλιγγίου υποθέσωμεν τὴν βούλησιν τοῦ λόγου κεχωρισμένην, φανερόν ἐστι αὕτη μόνη, ὡς ἄλογος δύναμις, πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως κινουμένη, ἀδύνατον νὰ παρασχη τάξιν, τουτέστι κόσμον. Ἐὰν δὲ μήτε ὁ λόγος ἦναι δυνατόν κεχωρισμένος νὰ ὑποτεθῆ ἀκίνητος ὢν μήτε ἢ κατὰ τὴν ὕλην δύναμις μὴ δυναμένη μηδὲ αὕτη μορφήν νὰ παραγάγῃ, ἔπεται ὅτι ὅλοι ὁμοῦ εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ πρὸς παραγωγὴν τῆς δημιουργίας. Ἄρα καὶ αἱ τρεῖς ἀρχαὶ ὁμοῦ εἶναι τοῦ παντὸς παραγωγικαί· ἐπομένως ἄνευ μιᾶς τούτων δὲν δύναται τὸ πᾶν νὰ συγκροτηθῆ· διότι, ἐξαίρουμένης τῆς ὕλης, ἀναιρεῖται ἡ θάσις, ἐξαίρουμένης δὲ τῆς κινήσεως, ἀναιρεῖται ἡ ζωὴ, ἐξαίρουμένου δὲ τοῦ λόγου ἀφαιρεῖται ἡ μορφή καὶ ἡ τάξις. (2) Ἐπειδὴ δὲ αὗται, ὡς εἶπομεν, δὲν εἶναι ἰκαναὶ μόνα εἰς ἓν νὰ συνδεθῶσι, φανερόν ἐστι ἢ τούτων κυρίως ἀρχὴ (διότι αὗται ἄλλου τινὸς καὶ ἐκ τινος ἄλλου εἰσὶν) πρέπει νὰ ἦναι, ὡς ἀπεδείξαμεν, ὢν τέλειον ἐνεργεῖα καὶ προσωπικόν, ὡς τοιοῦτον ὅμως εἰς γένεσιν δὲν εἰσέρχεται, τουτέστι δὲν δημιουργεῖ ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως, δηλονότι δι' αὐτῶν, καὶ μόνον τοιοῦτον ὢν ἀποφασίζει καὶ δύναται ἐν γνώσει καὶ ἐλευθέρως νὰ δημιουργήσῃ· καὶ ἐπειδὴ τοιοῦτον τὸ ὢν τοῦτο, εἶναι καὶ τὸ προῖόν αὐτοῦ ἔργον ἔλλογον καὶ ἐλεύθερον καὶ διὰ τοῦτο ἁρμονικόν

(1) Encyclopaedia der philos. Wissenschaften §. 381.

(2) Διὸ καλῶς ὁ Φίλιππος λέγει ἀναγκαῖον τὸ τελικὸν αἷτιον πρὸς ἐξήγησιν τῆς φύσεως. Ἰδ. τὸν ἐκφωνηθέντα αὐτοῦ λόγον τῷ 1857.

καὶ καλόν, τουτέστι κόσμος. Ἐντεῦθεν λοιπὸν φανερὸν ὅτι μόνον ἐκ τοιοῦτου ὄντος κρέμαται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις καὶ δύναται νὰ περαχθῇ τάξις καὶ κόσμος.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ τοῦ παντός ἀρχαὶ διὰ τοῦ ὄντως ὄντος συζευγνόμεναι γίνονται γόνιμοι καὶ τοῦ κόσμου παρεκτικαί, συνδέονται ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἓν πρὸς ἓν, ὅτι τούτων ἐκάστη αὐτοῦ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ἢ ἐν ἄλλοις λόγοις ἐκάστη τούτων ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὴν κυρίως ἀρχὴν, καὶ ἐπειδὴ ἅπασαι τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς, εἰσὶν ἓν, οὐχὶ ὅμως οὐσίαι αἱ αὐταί. Ταύτην δὲ τὴν κυρίως ἀρχὴν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσαι ἀναγεννῶνται ὑπ' αὐτῆς καὶ φυθμιζόνται καὶ δι' αὐτῶν τὰ ὄντα, καὶ καθ' ἡν σχέσιν αὐταὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν ἔχουσι διακρίνονται καὶ αἱ βασιμίδες τῶν ὄντων.

Ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος τὸ τελειότατον τῶν ἐπὶ γῆς τούλάχιστον ὄντων θεωρηθῇ, πρέπει τὸ μὲν λογικὸν νὰ ᾖ ἐπικρατοῦν· διότι τὸ θεῖον εἶναι ἐν αὐτῷ ἔμμονον, ὡς ἐν τῇ τοῦ ἔργου ιδέᾳ διαμένει ὁ ποιητῆς ἔμμονος· τὸ δὲ βουλευτικόν, ὅπερ ὁ Πλάτων θυμοειδὲς καλεῖ, καὶ τὸ κατὰ τὴν ὕλην νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτῷ. Ἐὰν αὕτη ὑποτεθῇ ἀρχικῇ σχέσιν, γίνεται καταληπτὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἔχων τὸ λογικὸν ἔχει ἔμμονον ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον, τουτέστιν εἶναι ἐν συναφείᾳ μετ' αὐτοῦ, ἅμα τοῦ θεοῦ ἀποτραπῆ, τουτέστι τὸν νόμον παραβῆ, ἀλλοιοῦται ὑπὸ τινος τῶν ἀρχῶν, τῆς φυσικῆς φέρ' εἰπεῖν, ἐπικρατούσης, καὶ πίπτει καὶ τὴν θεῖαν εἰκόνα ἀπεκδυόμενος ἐνδύεται ἄλλην καὶ γίνεται ἐξ ἐλευθέρου δοῦλος καὶ ἐκ τοῦ φωτὸς εἰς τὸ σκότος μετατίθεται· διότι ἡ ἄλλη ἀρχὴ ἢ ἐπικρατήσασα εἰς τὸ μέσον βαίνουσα ἀντιφράττει τὸν νοῦν, ὡς καλῶς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀρχαὶ καὶ ὁ θεὸς δι' αὐτῶν δὲν τίθενται ἐκτὸς πάσης πρὸς τὸν ἄνθρωπον σχέσεως, ἐπιβάλλεται αὐτῷ ὁ νόμος εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ πρὸς τὸν θεόν, διὰ δὲ τῆς τοῦ νόμου ἐκπληρώσεως, τουτέστι τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν θεόν, ἀναγεννᾶται καὶ θεοειδὴς γίνεται, τουτέστι λογικὸς ἐνεργεῖα καὶ ἐλεύθερος, καὶ τοιοῦτος γιγνόμενος θαυμαστά ἐργάζεται.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ λόγος προηγείται τῆς βουλήσεως ῥυθμιζων αὐτήν, δὲν δύναται ἡ βούλησις, οὐδ' ἡ ἐλευθερία ἐπομένως, νὰ ᾖναι τυφλή οὐδ' ἀόριστος καὶ ἀπεριόριστος, ὡς πολλοὶ τῶν νεωτέρων νομίζουσι· διότι ἡ τοιαύτη βούλησις καὶ ἐλευθερία εἶναι τῶν κοινωνιῶν ἀνατρεπτικὴ καὶ διὰ τοῦτο ἀθλία καὶ ἀπορρίπτεα· ἀλλὰ ἐλευθερία ὠρισμένη διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦτο ἔννομος.

Ἐάν ὅμως ἡ βούλησις, ὡς ὁ Κάντιος, ὁ Ιακώβης, ὁ Σχελλίγγιος καὶ λοιποὶ ἰσχυρίζονται, προτέρα καὶ ἀνωτέρα τοῦ λόγου ὑποτεθῆ καὶ ἐπομένως καὶ ἡ πράξις προτέρα τῆς γνώσεως, ἔπεται ὅτι ὁ Θεὸς πρότερον μὲν πράττει, ἔπειτα δὲ βουλεύεται. Ἐπειδὴ δὲ τὸν μὲν πρότερον πράττοντα, ἔπειτα δὲ βουλευόμενον ἀφρόνα ὀνομάζομεν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τὸν Θεὸν ὡς τὸν πάντων ἀφρονέστατον, ὅπερ ὅμως οὐ μόνον ἀτοπον ἀλλὰ καὶ βλάσφημόν ἐστιν. Ἐπειτα πῶς δυνάμεθα μετὰ Σχελλίγγιου νὰ ὀνομάσωμεν τὸν Θεὸν ἐλεύθερον, τὸν χρεῖαν ἔχοντα ἀναγνωρίσεως, τὸν [αὐτομάτως καὶ ἀλόγως μεθιστάμενον, τὸν εἰς ἀναίρεσιν τοῦ τυφλοῦ καὶ τῆς ἀλογίας ἐνεργοῦντα καὶ εἰς ἀπόκτησιν τῆς λογικότητος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς κυριαρχίας καὶ τῆς προσωπικότητος; Ταῦτα δὲ τὰ ἡμαρτημένα προέρχονται ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ, διότι ὁ Θεὸς ὑποτίθεται ὅν τυφλὸν καὶ ἀπρόσωπον ἐνεργεῖα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς δὲν δύναται τοιοῦτος νὰ ὑποτεθῆ, δηλονότι δυνάμει ὦν καὶ ἐπομένως ἀτελής καὶ φθαρτός, πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ τέλειος ἐνεργεῖα καὶ προσωπικὸς καὶ διὰ τοῦτο ὑπεράνω ἀπασῶν τῶν δυνάμεων (διότι αὗται εἶναι αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ)· τοιοῦτος δὲ ὦν εἶναι καὶ ἀπολύτως ἐλεύθερος. Ὅθεν ἠδύνατο, εἰ ἐβούλετο, νὰ μὴ παραγάγῃ τὴν δημιουργίαν, τούλάχιστον πραγματικῶς. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ αἰδίου ὑπάρχει τῷ Θεῷ φύσει, αἰδίου δὲ εἶναι τὸ ἐνεργεῖα, ὡς καλῶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (1), ἡ δὲ αἰδιότης ἔγκειται ἐν τῇ γεννήσει, φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἐναντίον τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, τουτέστι δὲν ἠδύνατο

(1) Περὶ Οὐρανοῦ Β', Β. Θεὸς δ' ἐνέργεια ἀθάνατος (α· τοῦτο δ' ἐστὶ ζωὴ αἰδίου).

νά μή δημιουργήσῃ· διότι, εἰ μή ἐδημιούργει ὅπερ ἠδύνατο, εἰ ἐβούλετο, ἤθελε πράξει ἐναντίον τῆς αὐτοῦ φύσεως, καὶ τότε δὲν ἤθελεν εἶναι οὐδὲ λογίζεσθαι Θεός· διότι δὲν οὐκ ἦτο αἰδῖος· διὸ ἔδει γενέσθαι ὅπερ μή γενέσθαι ἠδύνατο, καὶ ἠδύνατο γενέσθαι ὅπερ μή ἔδει γενέσθαι, εἰ ὁ Θεὸς ἐβούλετο. Ὁ κόσμος ὁμῶς ἀποδεικνύει ὅτι ἐγένετο ὅπερ ὁ Θεὸς ἐβούλετο ὅκαὶ ἔδει γενέσθαι, καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει τὸν Θεὸν σύμφωνον τῇ αὐτοῦ φύσει καὶ ἄξιον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Τὸ ζήτημα ὁμῶς τοῦτο λύεται, ὅταν ὁ Θεὸς ἀναγνωρισθῇ ὡς τέλειος ἐνεργεία καὶ προσωπικός. Καὶ τοιοῦτου ὄντος εἰκὼν νὰ ἀγωνίζεται ὁ ἄνθρωπος νὰ γείνη εἶναι ἀντάξιον παντὸς πόνου, παντὸς πόθου καὶ πάντων τῶν δεινῶν καὶ ὀδυνῶν, ἅπερ δοκιμάζει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ προβῇ πέραν τοῦ ὀρίου ἐκεῖνου, ὅπου τὸ θεῖον καὶ ἡ ἀλήθεια ἱδρύεται· διότι ὅταν ἐκεῖσε ἔλθῃ, εὐρίσκει ἐκεῖ τὸ ὕδωρ τῆς λήθης, ὅπερ πίνων λητμονεῖ ὅσα ὑπέστη δεινά καὶ ὅσας ἐγεύθη κακουχίας καὶ Θεραπεύει πάσας τὰς πληγὰς τὰς ὁποίας φέρει καὶ εἰς τὸ κεκλεισμένον τῆς φύσεως ἱερὸν εἰσερχόμενος ἀναγινώσκει τοὺς ἱερογλυφικούς αὐτῆς χαρακτῆρας καὶ λύει ὅλα τὰ μεγάλα τοῦ βίου καὶ τῆς ἐπιστήμης ζητήματα. Τὴν ἀληθῆ δ' αὐτοῦ ἀντικαθιστῶν σχέσιν πρὸς τὸν Θεὸν ἀξιοῦται καὶ τῆς μακαριστοτάτης εὐδαιμονίας.

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἱερὰ τῶν ἐθνῶν διαθήκη, αἰδῖον τῶν αἰώνων μνημεῖον, ὁ μέγιστος τῶν ἀνθρωπίνων δεινῶν ἰατρός καὶ ἡ ἄφθοartos τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ βίου ζωή.

Ἐὰν τὰ μέχρι τοῦδε συστήματα ἀπέβλεπον εἰς τὴν συνάφειαν τῶν περιϋπάρξεως Θεοῦ ἀποδείξεων, οὐκ ἀνεγνώριζον ἐξ ἅπαντος ὅτι ἅπασαι εἰς τὸ αὐτὸ ὄν ἀναφέρονται, τοῦτο δὲ κατὰ τὰς τρεῖς ἀποδείξεις παρίσταται ὑπὸ τρεῖς διαφόρους ὄψεις, τουτέστι τρεῖς πρόσωπα, καὶ κατὰ μὲν τὴν ὄντολογικὴν ὡς τὸ ἐξ οὐ, κατὰ δὲ τὴν κοσμολογικὴν ὡς τὸ δι' οὐ, κατὰ δὲ τὴν τελεολογικὴν ὡς τὸ πρὸς ὃ ἄρα ὡς τι τρισυπόστατον, ὅπερ διάφορον ὄν τῶν παγκοσμίων ἀρχῶν δὲν γίγνεται ἀλλ' εἶναι, ὡς ἀπεδείξαμεν· διότι εἶναι τέλειον

ἐνεργεία καὶ προσωπικόν. Ἐν τῷ προσωπικῷ ὅμως δὲν ὑπάρχει ἡ βούλησις ἀπλῶς· διότι ἰδίαν βούλησιν ἔχουσι καὶ τὰ πικρία καὶ τὰ ζῶα· ἀλλὰ καὶ ἡ σοφία· διότι ἡ βούλησις ἔχουσα ἀντικείμενον τὸ ἀγαθὸν δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ αὐτὸ ἄνευ λόγου, τουτέστι χωρὶς νὰ γείνη μέτοχος αὐτοῦ· διὸ καὶ ἡ περὶ προσωπικότητος ἀπόδειξις ἐμπεριέχει ἐν ἑαυτῇ ὅλας τὰς ἄλλας, ὡς ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος ὅλας τὰς ἄλλας τοῦ θεοῦ ἰδιότητος, οἷον τὸ πάνσοφον, τὸ ἐλεύθερον, τὸ παντοδύναμον, τὸ ἅγιον, τὸ δίκαιον, τὸ ἀγαθὸν καὶ λοιπά.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔποψις αὕτη ἀπάσας τὰς τῶν συστημάτων ἀρχὰς καὶ ἐπομένως ἔπαντα τὰ συστήματα καὶ τὴν ἐπιστήμην συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικήν, δύναται καὶ τὸ ἔθνος ἡμῶν αὐτὴν διώκον νὰ ἀνακτήσῃ καὶ αὐθις ἦν καὶ τὸ πάλαι εἶχεν εὐκλείαν καὶ εὐδαιμονίαν.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος τοῦ πάντος ἀρχαὶ δύνανται νὰ καταστῶσιν ἀρχαὶ σειρᾶς ἀντικειμένων, ἕκαστον δὲ τούτων μιᾶς ἐπιστήμης εἶναι ἀντικείμενον, δέδεται μετὰ τῆς σειρᾶς ταύτης καὶ σειρά ἰδίων ἐπιστημῶν. Ἐπειδὴ δὲ τρεῖς αἱ ἀρχαὶ ἀποδείκνυνται, πρέπει καὶ τρεῖς αἱ θεμελιώδεις ἐπιστήμαι παρὰ τὴν τοῦ ὄντως ὄντος νὰ ἀναγνωρισθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄντως ὄν προηγείται πάντων, διότι τὰ ἄλλα αὐτοῦ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ, δύναται καὶ ἡ τούτου ἐπιστήμη νὰ προταχθῇ ἀπασῶν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ γενέσει καὶ ἐπομένως καὶ ἐν τῇ μάθησει (διότι καὶ ἡ μάθησις γένεσις τις ἐστὶ) τὸ μὲν ἐνεργεῖα ὄν ὡς τέλειον καὶ φύσει πρότερον ἐμφανίζεται τῇ γενέσει ἕστερον, τὸ δὲ δυνάμει ὄν ὡς ἕστερον φύσει προηγείται ἐν τῇ γενέσει τοῦ ἐνεργεῖα ὄντος, εὐλογον εἶναι ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη καὶ αἱ εἰς αὐτὴν ἀναφερόμεναι ἐπιστήμαι νὰ προταχθῶσι τῶν εἰς τὴν βούλησιν καὶ τὸν λόγον ἀναφερομένων ἐπιστημῶν (τουτέστι τῶν πρακτικῶν καὶ λογικῶν).

Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος ἀποδείκνυται φύσεως θειοτέρας (διότι ἐν αὐτῷ τὸ θεῖον εἶναι ἔμμονον) καὶ δυνάμει τοῦ θεοῦ γίνεται πνευματικόν, ὡς τοιοῦτον δὲ φανεροῦται ἐν μορφαῖς, τούτων

δὲ αἱ μὲν εἶναι οὐσιώδεις, τουτέστιν ἐνέργειαι, οἷον ἡ Ὀρθοκεία, ἡ τέχνη, ἡ πολιτεία, ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐπιστήμη, αἱ δὲ δυνάμεις, οἷον τὸ αἰσθημα, ἡ βούλησις, ἡ νόησις, δύνανται αἱ ἐπιστήμαι νὰ διαταχθῶσι καὶ κατὰ τὴν τῶν μορφῶν διαίρεσιν, καὶ τότε ἡ μὲν ψυχολογία, ἡ μαθηματικὴ, ἡ λογικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία, ὡς εἰς τὸ δυναμικὸν τοῦ πνεύματος ἀναφερόμεναι, εὐλογον εἶναι νὰ προταχθῶσι τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ὡς οὐσιωδῶν μορφῶν, τουτέστι τῆς Ὀρθοκείας, τῆς τέχνης, τῆς πολιτείας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἧτις διὰ τοῦτο ἀρχὴ δείκνυται καὶ τέλος τῶν ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ τῆ φύσει πρότερον καὶ ἀνώτερον ὑπτερον τῆ γενέσει ἐμφανίζεται, ἀρχόμεθα τῷ νόμῳ τούτῳ τῆς γενέσεως ἐπόμενοι ἀπὸ τοῦ κατωτάτου, τουτέστι τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

V.

Περὶ τῆς σπουδῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ὑποθέτουσι τὴν περὶ φύσεως ἔννοιαν, ἀπορεῖται πότερον δύναται ἡ ἐμπειρικὴ θεωρία νὰ καταστῇ τῆς φύσεως ἐπιστήμη ἢ οὐ. Ἐπειδὴ ἡ ἐμπειρικὴ θεωρία δὲν ἀνυψοῦται ὑπὲρ τὸ σωματικὸν οὐδὲ θεωρεῖ τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης, δὲν δύναται νὰ καταστῇ σύστημα, μάλιστα δὲ ὡς θεωρία περὶ τὸ σωματικὸν ἀναιρεῖ πᾶσαν ὀργανικὴν θεωρίαν καὶ ἀντ' αὐτῆς ἐγκαθιδρύει τὴν μηχανικὴν· διότι ὅταν τῆς ὕλης ἐξαιρεθῇ ἡ ζωὴ, δηλὸν ὅτι ἡ κίνησις εἰς τὴν ὕλην εἰσέρχεται ἔξωθεν, καὶ ἐπομένως ὁ θάνατος εἶναι τὸ πρότερον, ἡ δὲ ζωὴ τὸ ὕστερον. Ἐντεῦθεν λοιπὸν φανερόν ὅτι ἡ ἐμπειρία δὲν δύναται ἐπιστήμη τῆς φύσεως νὰ καταστῇ· διότι ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν περὶ φύσεως καὶ ὕλης ἔννοιαν· διότι ἄνευ αὐτῆς οὐ μόνον ἡ φυσικὴ δὲν δύναται νὰ προαχθῇ ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις καταντᾷ βιβλίον κεκλεισμένον, ὅπως ἀκατάληπτος ἐκτὸς μόνον μερῶν τινῶν αὐτῆς. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ, δὲ ὅτι τὰ φαινόμενα δύνανται μηχανικῶς πως νὰ καταληρθῶσιν, ἀγνοουμένων ὁμῶς τῶν αἰτίων, εἶναι ἀδύνατον ἢ τούτων συνάρεσις μετὰ τῶν φαινομένων νὰ γνωρισθῇ, ὡς αὐ-

δὲ βιβλίου τινὸς ἢ ἔννοια δύναται νὰ καταληφθῇ, ὅταν μόναι αἱ λέξεις καὶ τῶν λέξεων τὰ στοιχεῖα ζητῶνται ἐξ ὧν ταῦτα σύγκεινται. Οὕτω δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατανοήσωσι τὴν φύσιν οὐδὲ οἱ διὰ τῆς μαθηματικῆς ζητήσαντες τοῦτο· διότι καίτοι δύνανται δι' αὐτῆς νὰ γνωρισθῶσι τὰ διαστήματα τῶν πλανητῶν καὶ ἡ περίοδος τῶν κυκλήσεων, ἢ οὐσία ὅμως τῆς κινήσεως αὐτῶν δὲν δύναται δι' αὐτῆς νὰ ἐξακριβωθῇ.

Θεωρία δὲ περὶ φύσεως ἀληθοῦς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ οὐδὲ ἢ κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐμπειρίας ἐκλαμβάνομένη· διότι αὕτη, καθὼς ἀφηρημένη, δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὸ νὰ παράσχῃ τὴν ἔννοιαν τῆς φύσεως. Ἰσχυρῶς δὲ αὕτη ὑπὲρ τὰ καθ' ἕκαστα εἶναι, οὐδὲν ὄφελος ὅταν τις τὰ μὲν φαινόμενα γινώσκῃ, τὴν δὲ ἔννοιαν, ἢν ἐκ τῶν φαινομένων νὰ μάθῃ δὲν δύναται, ἀγνοῇ. Ταῦτα δὲ λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι δὲν πρέπει τὰ καθ' ἕκαστα νὰ μανθάνωνται· ἐξ ἐναντίας μάλιστα τὴν γνώσιν αὐτῶν θεωροῦμεν ἀναγκασίαν· μόνον δὲ ὅτι ἡ ἔννοια τῆς φύσεως ἀναβαίνει πέραν τῶν φυσικῶν φαινομένων, καὶ τοῦτο, ὡς λέγει ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Οὐμβόλδος, (1), εἶναι κύριος τοῦ ἐρευνητοῦ σκοπός.

Φύσιν ὅμως λέγοντες καὶ τὸ πάλαι καὶ νῦν οἱ μὲν ἐννοοῦσι τὸ σύνολον τῶν φυσικῶν φαινομένων, οἱ δὲ δύνανται τινὰ γόνιμον (2).

Ἐὰν μὲν ἡ φύσις ἐκληφθῇ δύναμις, ἡ ἔννοια αὐτῆς τότε ἀναβαίνει πέραν τῶν φυσικῶν φαινομένων· ἂν δὲ ἡ φύσις μετὰ τοῦ αἰτίου τῆς ὑπάρξεως ταυτισθῇ, ὡς ἐταυτίσθη ἀληθῶς, τότε προέρχεται ἡ μεταφυσικὴ καλουμένη φυσιολογία, καὶ ἂν μὲν τὸ αἷτιον ἐν εἴδει ὕλης θεωρηθῇ, τότε ἡ φυσιολογία αὕτη εἶναι ὕλική, ἂν δὲ νοητὴν, τότε ἡ ὕλη ἐκλαμβάνεται μὴ ὄν. Ἄλλ' ἂν τὸ αἷτιον μετὰ τοῦ αἰτιατοῦ ταυτισθῇ, τότε προέρχεται ὁ καλούμενος ὕλικός ἢ λογικός πανθεϊσμός, ὡς ἐν τῷ περὶ φιλοσοφίας ἀπεδείξαμεν.

Πρῶτος δὲ ὁ Πλάτων (3) ὥρισεν τὴν ὕλην καὶ τὴν χώραν

(1) Κοσμος Τομ. I. S. 6.

(2) Alex. v. Humbold Κοσμος Τομ. I. σελ. 6 καὶ 76.

(3) Τίμαιος σελ. 33 καὶ Ἀριστοτέλους φυσικ. ἀκρόασις II, 1.